

EYÜPTE BİR YENİÇERİ
MEZARTAŞI VE
YENİÇERİ MEZARTAŞLARI

Oğuz ERTEN

1980 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğretimini yine aynı şehirde tamamlayarak 1998 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde yüksek öğrenimine başladı. 2003 yılında yine aynı Üniversitenin Türk-İslam Sanatları anabilim dalında yüksek lisansa başladı. Halen aynı anabilim dalında yüksek lisans tezini hazırlamakta.

Türk'lerde tarih öncesinden beri var olan mezarlara taş koyma geleneği, zaman içerisinde ve yaşadıkları coğrafyalara göre değişmiştir. Bunlardan birini oluşturan yeniçeri mezartaşları da tarihin getirdikleri ile yok edilmekten kurtulamamıştır.

Bilebile yok edilen bu mezartaşları ender bulunur olmuş ve özel koruma altına alınmışlardır. Bu çalışmamızda bu ender bulunan mezartaşlarından birini konu ile ilgili bilim camiasına sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

Bu çalışmada; her türlü problemi benimle paylaşan ve yönlendiren hocam sayın Yard. Doç. Dr. Nuri Seçgin'e destek ve yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Türk kültüründe mezartaşı geleneği Okunev kültürüne kadar inmektedir. Zamanla değişerek ve gelişerek Göktürk döneminde Orta Asya'da en üst düzeyine ulaşmıştır. Heykele yaklaşan bu gelişme İslamiyet'le birlikte sekteye uğrasa bile bazı Türk devletlerinde devam etmiştir (Akkoynlular, Karakoyunlular). Osmanlı döneminde bu gelenek kendini soyutheykel olarak değerlendirilen mezartaşlarında yeniden ortaya çıkmıştır. Başı sembolize eden kavuklar ve vücudu sembolize eden kitabe bölümü bir çok mezartaşında da görülür. Bazen armalar, hançerler, gemi yelkenleri gibi unsurlar da bu taşlara oyulmuştur.

Yeniçeri mezartaşları da başlık ve armaları ile bu mezartaşlarından bir bölümünü oluşturmaktadır. Fakat Vaka-i Hayriye (1826) olayı ile birlikte yeniçeri ocağı kaldırılmış ve yeniçerilere ait unsurlarda yok edilmiştir. Bu unsurlardan biri olan mezartaşları da yok edilmiştir. Türkiye'de yeniçerilere ait mezartaşlarına İstanbul ve Edirne'de ender olarak rastlanmaktadır. İstanbul'dakiler çeşitli mezarlıklardan toplatılarak müzelerde koruma altına alınmışlardır.

Bu çalışmada sunacağımız Ahmedi Can'a ait mezartaşı bu mezartaşlarından farklı olarak ilk kez tanıtılmaktadır.

Resim 1; Osmanlı Dönemi Kadın Mezar taşlarından bir örnek

I- TÜRKLERDE MEZARTAŞI GELENEĞİNİN DOĞUŞU

Türklerin yaşayış tarzları, inanışları ve sanatını oluşturan temel unsurlar M.Ö. 4000 yılında Aral Gölü çevresinde kurulan Anav kültürü ile başlar.⁽¹⁾ Bu kültür M.Ö 1000 yılına kadar devam eder. Atı ve koyunu ilk defa evcilleştiren topluluk Türklerdir. Bu kültür batıda Altay kültürleriyle ilişkiye girmiştir ve hayvancılığın orda gelişmesini sağlamıştır. Altay kültürlerinden ilki olan Afanasyevo kültürü (M.Ö 3000-1700)'nde Türk sanat tarihinin özellikleri yerleşir. Özellikle kurganlar ve dikili taşlara veya mezar taşlarına bu dönemde ilk defa rastlanmıştır.⁽²⁾ Mezarlar kurgan şeklinde yapılmış ve üstü ise bir taş yığını ile örtülmüştü. Bu durum Altayların kuzeydoğusundaki Minusinsk bölgesi, içinde geçerlidir. Afenasyevo kültüründen sonra gelen Andronovo kültürü (M.Ö 1700-1200) içinde mezarlar kurgan şeklinde ve üstü taş parçacıkları ile kaplanmıştır. Daha sonra

(1) Salim Koca, "Türklerin Soy Kültürü", Türkler Ansiklopedisi, C.1, S.160

(2) Yaşar Çoruhlu; Erken devir Türk sanatının ABC 'si, İstanbul 1998, S.29

Resim 2; Osmanlı Dönemi Erkek Mezar taşlarından bir örnek

Resim 3; Osmanlı Dönemi Çocuk Mezar taşlarından bir örnek

gelen Karasuk kültürü (M.Ö. 1200-700)'nden kaldığı düşünülen mezar heykelleri bulunmuştur fakat son zamanlarda bu mezar heykellerinin Afanasyevodan sonra doğudan gelmiş farklı bir kültür oluşturan Okunev kültürüne ait olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu steller üzerine yarı insan yarı hayvan biçimli mask kabartmaları bulunur. İki örnekte, stelin tepesine bir koç başı heykeli yontulmuştur. Bu unsur islamiyetten sonra Ak ve Karakoyunlu devletlerinin mezar taşarına kadar devam edecektir. Okunev kültüründe görülen mezar taşları bir işaret niteliği taşımaktadır. Mezarların yeri belli eden bu taşlar Türk inaçlarından en önemlisi atalar kültüründe oluştuğunu göstermektedir. Karasuk kültüründe Okunev kültüründen devam eden bir usul doğdu. M.Ö. 700-100 arasına tarihlenen Güney Sibirya kültürlerinden Tagar Kültüründe kurganların yakınında gayet büyük taşlar dikilmişti⁽³⁾. Bu taşların üzerine geyik figürleri çiziliyordu. Geyik figürleri ölümsüzlüğü temsil ediyor ve mezarda yatanı cennete ulaştıracak taşıt olarak ta görülüyordu⁽⁴⁾. Geyik figürleri genelde soğuk bölgeler için geçerliydi. Bu bölgeler de ulaşım sadece geyikle yapıyordu. Güney bölgelerde ise bu görevi at üstlenmişti. Pazırık kurganlarından çıkarılan geyik masklı atlarda bu konu ile ilişkilidir.

M.Ö. 3. yy dan itibaren Asya'da devlet kurarak gelişen Hunlar (M.Ö. 244 – M.S. 216) devrinde mezarlara balbal dikme geleneği çıkmış olmalı kuvvetle muhtemeldir. Hun Devrine ait Noin –ula kurganları

(M.Ö. 1. yy başı) Pazırık kurganları⁽⁵⁾ ve Esik kurganı gibi büyük kurganlarda mezar taşı veya Türevleri gibi objelerinin bulunmamasının iki sebebi olabilir. Birincisi Türklerde önemli kişilerin mezarlarının üzerinden atlarla geçilerek mezarlarının yerlerinin belli olmamasını sağlamaya çalışma geleneği, ikincisi ise bu mezarlara taş dikilmiş olup sonradan kaybolma olasılığıdır.

Heykel sanatında ilk önemli gelişme Göktürk döneminde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde özellikle Türk ikonografisinin özelliklerinin taşıyan gerçekçi anlayışa yakın tarzda heykeller dikkat çekicidir.⁽⁶⁾ Bu dönemde hayvan biçiminde tözlerin yerini artık insan şeklinde töz putlar almıştı.⁽⁷⁾

Göktürk devri sanatı mezar mimarisi açısından büyük değişikliklere sahne olmuş, kurganlar en önemli mezar kuruluşu olmaksızın çıkıp, mezar külliyesi önemli bir kişinin hatırasını yad etmek için yapılmaya başlanmıştır.⁽⁸⁾ Bu külliyelerin en önemli örnekleri ise Kültigin (732), Bilge Kağan (735) ve Tonyukuk (725)'un külliyeleridir. Yapılan araştırmalar sonucunda daha birçok bu tarzda yazıtlara rastlanmıştır.⁽⁹⁾

Mezar heykellerin çoğu Göktürk ve Uygur devrine ait olmakla birlikte bütün bozkır kuşağında çeşitli Türk devirlerinde karşımıza çıkmaktadırlar. En çok Orhun nehri kıyısında, Altaylarda, Kuray ortasında, Tanrı dağları bölgesinde ve Kırgızların yaşadıkları bölgelerde bu taşlara rastlanmaktadır.⁽¹⁰⁾ Bu bölgelerden başka Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda Macaristan'a ve Bulgar Türklerine ait bu tarzda taşlara çok olmamakla birlikte rastlanmıştır.⁽¹¹⁾ Bu tarzda heykellere en son Karadeniz'in kuzeyinde yerleşmiş olan Kıpçaklarda XIII. yy da rastlanmıştır ve bu tarihten sonra bu gelenek bırakılmıştır.⁽¹²⁾

Mezar külliyelerinde karşılaşılan mezar heykellerinin yakınına yazıtlar dikilmeye başlamıştır. Zamanla bu iki unsur birleşmiş ve Osmanlı sanatında görülen soyut heykel tarzında mezar taşlarına dönüşeceklerdir.

(3) Bahaettin Ögel; *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara 1991, s.31

(4) Dimtry Dubrovsky; 'Cuci Ulusunun Cenaze Törenlerinde, *Türkler Ansiklopedisi*, C.III, s.80

(5) Abdülkadir İnan; *Altay Dağlarında Bulunan Eski Türk Mezarları*, TTK, *Bellekten* C. II. Sayı 43, 1947

(6) Yaşar Çoruhlu; *a.g.e.*, s.96

(7) Nejat Diyarbekirli; *İslamiyetten Önce Türk Sanatı*, Ankara 1977, s. 119

(8) Yaşar Çoruhlu; *a.g.e.*, s.95

(9) Ayşe Hür; *Tarihi Aydınlatan Bengü Taşlar*, *Toplumsal Tarih*, s.110, Şubat 2003, s.10 – 19

(10) Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s.166

(11) Geza Feher; *Bulgar Türkleri Tarihi*, TTK; Ankara 1999, s.74

(12) W. Barthold; *Türklerde ve Moğollarda Defin Merasiminde Dair " Abdülkadir İnan Makaleleri ve İncelemeleri*, TTK, Ankara 1987

I. a. İSLAMİYETTEN SONRA TÜRKLERDE MEZARTAŞI GELENEĞİ

Karahanlıların X. Yüzyılda Saltuk Buğra Han'ın Müslümanlığı kabulü ile Türk toplum yapısında değişmeler meydana gelmiştir. Fakat Türkler, Müslüman – Türk sentezi içinde mezar unsurunu tamamiyle unutmamışlardır.

Mezartaşı sanatı 1071 yılında Selçuklularla birlikte Anadolu'ya girmiştir. Türkiye'deki en eski mezarlar Erzurum civarında Saltuklulara, Ahlat civarında Selçuklulara, Ak ve Karakoyunlulara, Konya ve Akşehirde Selçuklulara ait mezarlardır. Doğudan batıya gelindikçe hayvan Üslubü yerini nebati süslemelere bırakmaktadır.⁽¹³⁾

Selçuklular süslemelerinde genellikle rumi ve hendesi bezemeleri kullanmıştır, nebati süsleme unsurları arka planda kalmıştır.

Selçuklu eserlerinde başka Doğu Anadolu'da Ak ve Kara koyunlu mezar taşları da bulunmaktadır. Bu mezartaşları Selçuklu tarzından çok farklı olarak figüratif ve genellikle koç, koyun ve az olmakla birlikte at figürlü mezartaşlarıdır.⁽¹⁴⁾ Bu figürlü mezartaşlarının sembolik alt yapıları mevcuttur ve tamamiyle Orta Asya geleneği arz etmektedirler.

Selçuklu devletinden sonra bir süre Anadolu'ya hakim olan İlhanlı egemenliğinden sonra Anadolu'dan çekilmiş ve küçük beyliklere bölünmüştü. Bu beylikler yerel özelliklerle kendi üsluplarını oluşturmuşlardır.

Selçuklu devrinden sonra Selçuklu sanatının mirasçısı olan Karamanoğulları Beyliği de Selçuklu mezar taşı sanatını devam ettirmiştir. Mezar taşlarının dili Arapçadır, yani süs motifleri çıkmıştır.⁽¹⁵⁾

I. b. OSMANLI MEZARTAŞI GELENEĞİ

Erken dönem Bursa Osmanlı mezar taşları da aynı özellikleri göstermekle birlikte birbirinden ayrı unsurlara da sahiptir. Hen-

Resim 4; Osmanlı Dönemi Mezar taşlarından genel bir görünüş

desi özellikleri, zaman zaman küfi yazı kullanımı, bu benzerlikleri göstermekle birlikte, figüratif unsurlara girilmeyişi diğer mezar taşlarından onları ayırır.

Klasik üslup mezar taşları, Bursa üslubundan taban tabana zıt olmayıp, sadece bir olgunluğa eriştiğinin göstergesidir. Formlar daha hafif ve özenli bir düzeye çıkmıştır. Biçimler sadeleşmiş, sanatçılar bir iki motif kullanarak bir birinin benzeri birçok değişik motifler yaratmışlar. Gereksiz karmaşaya yol açacak bezemelere gidilmemiştir.

Lale devri mezar taşlarında Lale baskın motif haline gelmekle birlikte, çiçek sayısında artış görülmüştür. Ayrıca mimari ile yakınlık göstermesi açısından III. Ahmed ve Tophane Çeşmelerindeki bitkisel bezemeler, mezartaşları ile çok yakın benzerlik göstermektedir. Yine aynı döneme ait olan Topkapı Sarayındaki yemiş odası meyve ve bitki bezeli duvarlar, mezar taşları ile doğru orantı gösterir.⁽¹⁶⁾

Mezar taşları kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. En belirgin özellik olarak kadın ve erkek mezar taşlarıdır. ⁽¹⁷⁾ Kadın mezar taşları daha çok kavuksuz yapılırken erkek mezar taşları kavuklu yer almaktadır. Kadın mezar taşları daha süslü, bol çiçekli olarak ele alınırken erkek mezar taşları sade bırakılmaktadır. Erkek mezar taşlarında birçok kavuk

Resim 5; Osmanlı Dönemi batı Anadolu cami tasvirli mezar taşlarından bir örnek

(13) Necibe Saraçoğlu; *Türk Mezarlarına Dair Bir Araştırma*, 1950, s.36

(14) Metin Haseki; *Plastik Açından Türk Mezartaşları*, 1977, s.16

(15) Seyfi Başkan; *Karamanoğulları Dönemli Konya Mezartaşları*; Ankara 1996, s.2

(16) Oğuz Erten; *Zeynep Sultan Camii ve Haziresi*, (Yayınlanmamış M.S.Ü. Lisans Tezi) İst. 2003, s.15

(17) Ekrem Işın; "Mezar Taşları" *Dünden bugüne İstanbul Ansk.* İstanbul 1994, c. 5, s.438

(18) Hans Peter Leceuer; **Hüvel baki**, İstanbul 1997, s.139

(19) Hikmet Turhan Dağlıoğlu; "Mezarlarımız ve mezar taşlarımız", **Tarihten sesler**, s.31, 1943, s.18

(20) Orhan Bayrak; "Eski mezar taşları", **Tarih ve Toplum**, s.19 1985, s.24

(21) Bkz. Tülin - Yaşar Çoruhlu; "İstanbul'da Bulunan Gemici , Denizci Mezar taşlarına Dair Bir Değerlendirme, **Tarihi kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler**, İstanbul 2000

(22) Aksel Tibet; "Yenikapı Mevlevihanesi Haziresi", **İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I**, TTK, Ankara 1996

(23) Örcün Barışta; "Eyüp Sultan'dan Bazı Çocuk Mezar taşları", **I. Eyüp Sultan Sempozyumu**, İstanbul, 1999

(24) Nuri Seçgin "Eyüp Sultan Haziresindeki Mimari Düzenlemeli Lahitler" **Tarihi Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu**, 5-7 Mayıs 2000

(25) Bkz. Ayla Ersoy; "Eyüp'teki Mezar taşlarında Servi Ağacı Kültü," **V. Eyüp Sultan Sempozyumu**, 11-13 Mayıs 2001

(26) Hüsrev Subaşı; "Eyüp Sultan ve Civarındaki Mezar taşları Kitabelerinin Hat Sanatı ve Tarihi Açısından Önemi" **I. Eyüp Sultan Sempozyumu**, İstanbul 1999

(27) Abdülhamit Tüfekçioğlu; "Türk-İslam Dönemi Türbe ve Mezar taşları Kitabelerinde Tarih İbareleri", **Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu I**, 18-20 Aralık 1998, İstanbul

(28) İsmail Yakıt; "Vefat Tarihlerinde Ebced ve Anlam Sanatı" **Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu I**, 18-20 Aralık 1998, İstanbul

(29) Anonim; "Yeniçeri", **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, c.20,s.327

(30) Cemal Kafadar; "Yeniçeriler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İst. 1994, c.7, s.472

(31) Ersin Öcal; "İstanbul Müzelerinde Börklü Mezar taşları", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, c.2, s.11, Nisan 1981, s.54

Resim 6; Siliörikapı Mezarlığından Askeri Müze'ye getirilen Yeniçeri Mezar taşları

çeşidi görülmektedir.⁽¹⁸⁾ Önceleri kavuk çeşitlerinin mezarda yatanın mesleği ile ilişkili olduğu düşünülürken,⁽¹⁹⁾ son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda mezarda yatanın mesleği ile kavuğunun uyuşmadığı çokça örnekte gösterilerek kanıtlanmış ve bu düşünce kalkmıştır.⁽²⁰⁾

Mezar taşları sadece kadın erkek olarak ayrılmayıp, (bu sadece en genel ayrımıdır) meslek gruplarına göre de ayrılır.⁽²¹⁾ Ayrıca Tarikat mensuplarına göre de başlık şekilleri ayrılmaktadır.⁽²²⁾ Bu mezar taşları ile en çabuk ayırt edilenler boyutları itibariyle çocuk mezar taşlarıdır.⁽²³⁾

Mezar taşları üzerinde birçok bezeme ve oransal süslemede bulunmaktadır. Ayrıca mimari unsurlarında bezemeye girmesi Türk mezar mimarisi açısından geniş bir perspektif sunmaktadır.⁽²⁴⁾ Bezemesel olarak çiçek motifleri önde gelmektedir. Ağaç motifleri⁽²⁵⁾ geometrik şekiller, armasal şekiller ve yazı sanatı başta gelir. Mezar taşları ayrıca Hat sanatı kronolojisi ve hattatlar tarihi içinde en önemli kaynaklar arasındadır.⁽²⁶⁾

Tarih ibarelerinde Türk İslam tarihi açısından bulunmaz kaynaktır⁽²⁷⁾. Bu tarih ibarelerinde dahi tarih düşürme sanatı olarak ebced hesabı ayrı bir önem arz etmektedir.⁽²⁸⁾

İstanbul içinde bulunan mezarlık ve hazireler de açık hava müzesini andıran çokça mezar taşı vardır. Çoğu araştırılmamış olan bu mezar taşları Türk – İslam sanat tarihi açısından büyük bir potansiyeli barındırmaktadır. Yukarıda verilen düşünceler içerisinde incelendiğinde Türk – İslam sanatına yeni boyutlar getirecektir.

I. c. YENİÇERİLER VE YENİÇERİ MEZARTAŞLARI

Kapıkulu askerlerinin en önemli ve en imtiyazlı sınıfıydı. Yeniçeri ocağından önce Osmanlı ordusunun askeri teşkilatı yaya ve müsellemlerden oluşmaktaydı. Zamanla yaya ve müsellemler ocağı yetmemeye başlayınca paralı bir ordu fikri doğdu. Bu yeni ocağa asker bulma işi ise acemi ocağına aitti.⁽²⁹⁾ Yeniçeri ocağının tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber 1362-1380 tarihleri arasında kurulduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır.⁽³⁰⁾ Başlangıçta alınan esirlerin 5/1 acemi oğlanlar ocağına alındı. Daha sonra bunlar Türk köylü ailelerinin hizmetine verilip Türk-İslam kültürü ile iyice yoğrulduktan sonra acemi ocağına alınması kanun olmuştur.

Yeniçeriler genelde Bektaşî tarikatına mensuplardır ve Hacı Bektaşî Veli'ye büyük bir saygı duyarlar. Hatta yeniçeri ocağının kurulması Hacı Bektaşî Veli ile ilişkilendirilir. Bu rivayetlerden biri; "Orhan Gazi bir gün devşiren çocuklardan bir kaçını yanına alarak Amasya civarında Hacı Bektaşî Veli'ye gidip, kendisinden bu yeni askerlere hayır dua etmesini ve sancak vermesini ister. Hazreti Veli'de bu çocuklardan birinin başına elini koyar, o sırada abasının kol yeni çocuğun sırtına kadar uzanır. Bu parçayı kolundan kesip kuruluşu kutlamak amacı ile onlara verir. Sonra o parça külaha eklenerek yeniçeri börtü ortaya çıkmış olur"⁽³¹⁾.

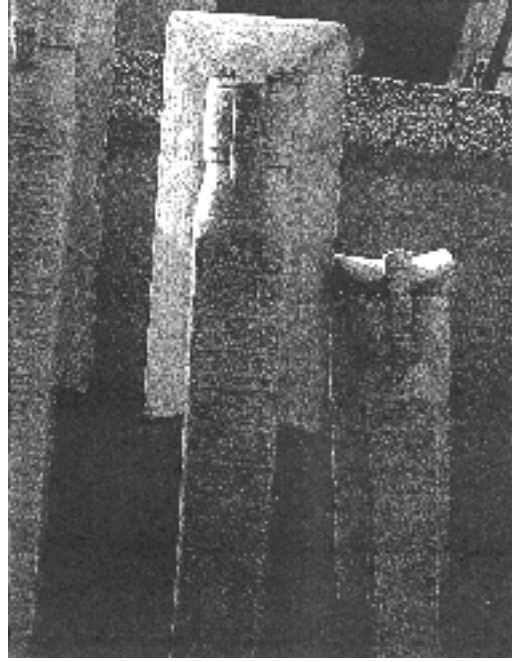
Son yapılan araştırmalar neticesinde, yeniçeri ocağının kurulmasında Hacı Bektaşî Veli'ye atıf olunan rivayetlerin tamamen asılsız olduğu anlaşılmıştır. Yeniçeri ocağının kuruluş yılları ile Hacı Bektaşî Veli'nin yaşadığı zaman içinde kesin bir anakronizm ortaya çıkmıştır.

Yeniçeri ocağı üç kısımdan oluşmaktaydı. 1.cemaat ortaları; önceleri her bir yüz kişilik orta iken sonraları artarak yüz bir ortaya kadar çıkmıştır. Teşkilatı ise 1-5. ortalar deveçiler, 40. tekye ortası, 52. orta katrancılar, 28. orta imam ortası, 14, 49, 66, 67.

ortalar haseki ortalarıydı. 60, 61, 62, 63. ortalar solaklar, 64. orta zağarçılar, 68.orta turnacılar, 71.orta seksoncular, 82. orta zemberekçiler, 43. ve bazen 92. ortalar tüfekçiler, 17. orta çerbeciler, 94. orta hükeşan, 101. orta ise ocak beytümalcilerini oluştururdu. 2. sekbanlar; I. Murad devrinde padişahın av teşkilatı için kuruldu. Giderek büyüdü ve savaflara da katılmaya başladılar. 3. ağa bölükleri; II. Bayezid devrinde sekbanların itaatsizliklerinden dolayı sadece devşirmelerden kurulan yeni çeri ağasına bağlı bölüktü⁽³²⁾.

Yeniçeri odaları önceleri şuan ki Şehzadebaşı Camiinin orada bulunurken bu külliyenin yapımı sırasında Aksaray-Horhor arasında Etmeydanına taşınmıştır. Fakat Şehzade başında da çok az olmakla beraber birkaç bölük oturmaya devam etmiştir. Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla oluşan büyük tahribat sonucu, bu binalardan Şehzadebaşı'ndaki gösterişsiz Acemioğlanları(Acemoğlu) hamamı hariç eser kalmamıştır. Yeni odalar ise topa tutularak yıkılmış, eski odalar yıktırılmıştır. Ağa kapısı ise seyhülislamlığa verilmiştir⁽³³⁾.

18.yüzyılda yapısı tamamen bozulan ve disiplinden yoksun bir zorba örgütü durumuna gelen yeniçerilik, sağladığı ulufe olanığı sayesinde "esame" denen belgeleri alım satım yoluyla sık sık el değiştiren bir ticaret aracı olmuştu. İstanbul'da kabadayılık yapmak, güçsüzleri haraca bağlamak, ırgat başıym diyerek inşaatlardan haraç almak, kahvecilik, meyhanecilik yapmak, işyerlerine, limana gelen gemilere balta asmak, arada kazan kaldırıp yağmada bulunmak, ulufe günlerinde rezalet çıkarmak, kadınlara sarkıntılık etmek, sarhoş gezmek, kundakçılık etmek ve söndürme bahanesiyle hem ücret alıp hem soygun yapmak, hatta yangının genişlemesi için amacıyla ateşe su sıkmak yerine yağ dökmek yeniçerilere özgü davranışlardı.İstanbul 10-15 bin dolayında aylık şehir eşkıyasının tehdidi altındaydı⁽³⁴⁾.

Resim 7; Askeri Müze'de Yeniçeri Mezar taşları

Yeniçeri ocağını Alemdar olayından sonra kaldırmayı kafasına koyan II.Mahmud 1826 yılında tekrar kazan kaldıran yeniçerilere karşı hareket başlatarak onları halk ve medreselilerle birlikte önce Etmeydanı'ndan yeni ve eski odalara geri çekilmeye mecbur etti ve daha sonra top atışları ile imha ettiler veya tutuklanarak infaz ettirdi. Bir buçuk ay içinde 6-10 bin yeniçeri öldürüldü. Bu olaylarla birlikte halk ta dahil olmak üzere yeniçerilere ait ne kadar yapı, kahve, mezartaşı dahi⁽³⁵⁾ tahrip edilmiştir. Bektaşilik kaldırılmıştır. Bektaşilerin farklı tarikatlara geçmesi sağlanmıştır geçmeyenler ise idam edilmişlerdir. Yeniçerilerle beraber şehirdeki zorbalar, kabadayılar, genelevler, bataklıklar da temizlenmiştir. Bazı tarihçiler Vaka-i Hayriye'yi İstanbul'un ikinci fethi olarak değerlendirmişlerdir⁽³⁶⁾.

Yeniçerilerin tüm ortalarının giysileri sıkı bir nizamla bağlı idi. Yeniçerilerin başlığı genelde börk olarak adlandırılmaktadır. Beyaz keçeden imal edilen bu serpuş aslında ahilere ait olup, Orhan Gazi zamanından beri Osmanlı ordusunda kullanılmaktadır⁽³⁷⁾. Yüksekliği 45 cm olup bundan sonra arkaya devrilen kısmına yatırma denir. Arkadan omuzlara kadar iner ve enseyi ta-

(32) Anonim; a.g.m, s.326

(33) Cemal Kafadar; a.g.m, s.473

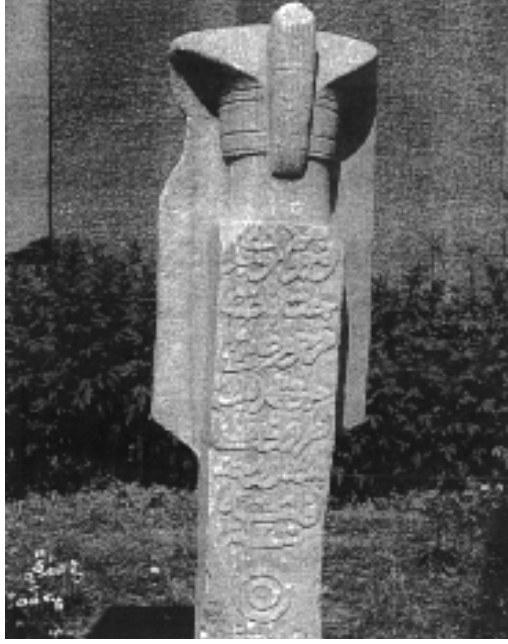
(34) Necdet Sakaoğlu; "Vaka-i Hayriye", *Dünden bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İst. 1994, c.7, s.357

(35) Semavi Eyice; "Tarihi Mezarlar ve Mezarlıklara Dair Notlar", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu I*, İst. 18-20 Aralık 1998, S.520

(36) Necdet Sakaoğlu; a.g.m, s.358

(37) Ersin Öcal; a.g.m, s.358

Resim 8; Askeri Müze'de Yeniçeri Mezar taşlarından bir örnek

mamen örterdi. Başa geçen kısmında ipek veya sırma işlemeli süs vardır. Ön kısmında ise kaşıklık veya tüylük olarak adlandırılan kısım bulunurdu⁽³⁸⁾. Börkün diğer bir çeşidi üsküf de yeniçerilerin giydiği başlıklardandır. Yunanca *skufos* (içki kabı), *skufya*, *skufyon* (tas) kelimelerine dayanmaktadır. Bu yatırması olmayan börke verilen adır⁽³⁹⁾. İzzet Kumbaracılar ise; "sarı çuhadan yen biçiminde yarısı arkaya sarkmış baş tarafına işaret eden kısmı kırmızı bunun üstüde yeşil çuhadandır" der⁽⁴⁰⁾. Reşat Ekrem Koçu ise; "yeniçeri borkünün sırma işlemeli bir çeşididir" der⁽⁴¹⁾. Tacüt Tevarih'te ise üsküf için şöyle denmektedir; Ele geçen Apolonya kalesindeki birçok ganimetler arasında bulunan bir altın tas bir yeniçerinin eline geçmiş ve yeniçeri taşı saklamanın biriçik yolunu, onu başına geçirmek olduğuna hükmederek o surette başına giydikten sonra üzerine sarığını sarmıştı. Yeniçerinin başındaki serpuş dikkat çekmekle sorularak iş anlaşılmış ve lütuf eseri olarak tas, sultan Murad tarafından kendisine bırakılmakla birlikte şekli hoşuna gittiğinden resmi serpuş şekli olmasını emretmiştir⁽⁴²⁾.

Yeniçeri mezar taşlarında da bu başlık tipi gerçekçi bir şekilde uygulanmış, borkün yatırmalık kısmı arkadan gözüksün

diye kitabe kısımları dar tutulmuştur. Önde başlık kısmı açıkça tüm örneklerde gösterilmiştir. Bu kısma genelde yeniçerinin bağlı bulunduğu ortanın işareti yapılmakta idi. II. Mahmud'un gerçekleştirdiği Vaka-i Hayriye olayından sonra mezar taşlarında tahrip edilmiş olup çok ender görülen bu mezar taşları İstanbul'da çeşitli müzelerde koruma altına alınmıştır⁽⁴³⁾. Sayıları on dokuz olan bu ender mezar taşlarına bir yenisi daha eklenmek üzeredir.

II.Mahmud'un giriştiği bu temizleme operasyonundan sonra çok az kalan yeniçeri mezar taşlarından birine İhsan Hamamioğlu tarafından Şile yolu kenarında görülerek 1938'de resmi çizilmiş kitabesinin kopyası alınmıştı. Bu mezar taşı Şile yolu genişletilirken yok edilmiştir. Taş elli altıncı orta yeniçerilerinden Demir adında bir gencin in kömür almak için gittiği bu yerde kefare eşkıyalar tarafından öldürülmesi üzerine can verdiği yerde dikilmişti. Başlığın altında elli altıncı ortanın alameti olan kadirge resmi işlenmişti⁽⁴⁴⁾.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra İstanbul mezarlıklarında tespit edilen on dokuz yeniçeri mezar taşı vardır. Bu mezar taşları müzeler tarafından 1979-1981 yılları arasında İstanbul mezarlıklar müdürlüğüne bağlı Eyüp, Doymazdere, Cerrahpaşa, Kulaksız, Kazlıçeşme, Ayaşpaşa mezarlıklarından toplatılarak müzelerde sergilenmeye başlamıştır⁽⁴⁵⁾. Toplanan bu mezar taşları ile 1981'de Ersin Öcal, 1993'te ise Tülin Çoruhlu olmak üzere iki makale yayımlanmıştır⁽⁴⁶⁾. Ersin Öcal'ın makalesi TİEM, Deniz ve Askeri müzelerindeki yeniçeri mezar taşları incelenirken, Tülin Çoruhlu'nun makalesinde Askeri ve Deniz müzelerindeki yeniçeri mezar taşları incelenmiştir. Ersin Öcal TİEM'de beş, Askeri müzede beş ve Deniz müzesinde dört yeniçeri mezar taşı tespit etmiştir. Askeri Müze'deki dört mezar taşı Silivrikapı Mezarlığı'ndan getirilmiştir⁽⁴⁷⁾. Diğerleri ise Doymazdere Mezarlığı'ndan getirilmiştir. Diğer mezar taşlarının nereden getirildiği bilin-

(38) Reşat Ekrem Koçu; *Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, İst. 1969, s.45

(39) Ersin Öcal; *a.g.m.*, s.56

(40) İzzet Kumbaracılar; *Serpüşlar*, TTOK, s.24

(41) Reşat Ekrem Koçu; *a.g.e.*, s.236

(42) Ersin Öcal; *a.g.m.*, s.57

(43) Bu mezar taşları İstanbul Deniz Müzesi, İstanbul Askeri Müze ve İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesinde toplanmıştır.

(44) Semavi Eyice; *a.g.m.*, s.520

(45) Tülin Çoruhlu; "Askeri Müze'deki Yeniçeri Mezar taşları", *İlgi Dergisi*, İlkbahar 1993, sayı 73, s.25

(46) Bkz. Kaynakça

(47) Hans Peter Lequer; *a.g.e.*, s.177

memekle beraber, yukarıda sayılan mezarlıklardan toplandıkları bilinmektedir.

Tülin Çoruhlu'nun Makalesinde ise Deniz Müzesinde dört⁽⁴⁸⁾, Askeri Müzede ise on adet olduğu görülmektedir. Bu on mezartaşından beşi Ersin Öcal'ın ki ile aynı olup diğer beş tanesinin Ersin Öcal'ın makalesi yayımlandıktan sonra toplandığı düşünülmektedir.

İstanbul müzelerinde bulunan bu yeniçeri mezartaşlarının tepelikleri gerçek görünüşüne uygun olarak yeniçeri borkü şeklinde biçimlendirilmiştir. Borkülerin tüylük kısımları bazen dekoratif bazen sembolik motiflerle süslenmiştir. Nesih yazı ile yazılmış kitabelerin hepsinde de isim ve tarih belirtilmiştir. Biri hariç hepsi beyaz mermerden yapılmıştır. Mezartaşlarının boyutları birbirlerinden farklıdır ve üzerindeki yazı ve süslemeler kabartma tekniği ile yapılmıştır.

II. DAHA ÖNCE YAYINLANMAMIŞ BİR YENİÇERİ MEZARTAŞI

İstanbul'da Eyüp Sultan Mezarlığı'nda* Kaşgari Tekkesi yakınlarında bulunan bir mezarın başındaki mezar taşı İstanbul müzelerinde bulunan on dokuz yeniçeri mezar taşına bir yenisini daha eklememize sebep olmuştur. Mezar taşı otlarla bürünmüştür. Taşın borkü kısmının sağ üstü kırılmış bir durumdadır. Mezar taşının kitabesinde;

- 1..... kalan
2. Ahmedî can
3. Ruhuna
4. El-Fatiha

yazmaktadır. Üzerinde tarih ibaresi bulunmamaktadır. Yüksekliği 46cm genişliği ise 20cm'dir. Nesih yazı ile yazılmış dört satır kitabesi bulunmaktadır. İstanbul müzelerinde bulunan yeniçeri mezar taşlarının en küçüğü 62cm olup, ondan daha küçük boyutlu-

dur. Böylelikle İstanbul'daki en küçük boyutlu mezar taşıdır. Borkün başa giyilecek kısmı dar bir şerit halinde başlamaktadır ve hafif bir bombe ile yükselmektedir. Borkün üstüne doğru birde şerit çizilmiştir. Borkün önündeki kaşıklık kısmı altta beş bölümlü yatay çizgilere ayrılmış ve dikine iki çizgi ile bu çizgiler kesilmiştir. Kaşıklık bölümünün üstü borkün sağ yanı ile kırıldığı için genelde yeniçeri ortalarının işaretlerinin koyulduğu üst kısım görülememektedir. Bu yeniçeri mezar taşı betonla mezarına yapılandırılmıştır.

III. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İstanbul müzelerinde bulunan on dokuz yeniçeri mezar taşına benzer özellikler gösteren bu yeniçeri mezar taşı, yeniçerilerin ortadan kaldırılmasından sonra mezarlıklarda bulunan mezar taşlarının da yok edilmesi ile İstanbul'da bulunan ender örneklerden biridir. 1979-1981 yılları arası müzeler müdürlüğü tarafından yapılan toplanma işlemi sırasında gözden kaçmış olması muhtemel bu nadir taşında müzelere nakledilmesi taşın koruna bilmesi için muhakkaktır.

Yaptığımız araştırma sonucunda İstanbul'da bu mezar taşı ile birlikte yirminci yeniçeri mezar taşı ilk defa tanıtılmış olmaktadır.

(48) Ersin Öcal'ın makalesinde belirtilen mezar taşları ile tutmaktadır.

* Genç araştırmacı Sn Ertekin'in hassasiyet vedikkatlerine bigane kalamadık. Hem yazıyı ek bölüme aldık ve hem de ilgilerin dikkatine sunduk. (Yay. notu)

Resim 9; Ahmedî Can'a ait Yeniçeri mezar taşı

Resim 10; Ahmedî Can'ın mezar taşının genel görünüşü

